

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/46/32-38>

Bulqeyis Novruzova

Naxçıvan Dövlət Universiteti

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0009-0009-2105-2727>

bulqeyis@yahoo.com

Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyata keçidin inkişaf xüsusiyyətləri

Xülasə

“Yaşıl iqtisadiyyat” termini insanların ardıcıl rifahının artırılması və ehtiyaclarının qarşılınması məqsədilə iqtisadi, sosial və ekoloji tərəflərin istənilən birinin diqqətdə saxlanmasını təmin edən bir strategiyaya etibar edir. Hazırkı dövrün önündə olan mühüm ekoloji məsələlərdən biri olan iqlim fərqliliyinin iqtisadiyyata təsiri və ardıcıl inkişaf prosesləri müstəvisindən “yaşıl iqtisadiyyat” strategiyasının araşdırılması çox zəruridir.

Beynəlxalq miqyasda enerji daşıyıcıları olan neft-qaz dövləti olaraq qəbul olunan Azərbaycanın sosial-iqtisadi tərəqqisinin zəruri hədəflərindən biri elə “təmiz ətraf mühit” və “yaşıl artım” dövləti olmaqdır. Dövlətin bu istiqamətin tərəqqisi ilə əlaqəli dövlət idarəetməsinin mühüm sahəsi “yaşıl artım” strategiyasının struktur bölməsi olaraq Qarabağ və Şərqi Zəngəzur hissəsinin “yaşıl enerji” bölgəsinə çevrilməsinə müvəffəq olmaqdır.

İqtisadiyyatın “yaşıl” olması məqsədilə onun bir sıra meyarlara cavab verməsi önəmlidir: etibarlı inkişaf mexanizmləri iqtisadi qənaətlərə daxil olunur, ekoloji təmiz əmtəə istehsal olunur, xidmətlər təqdim olunur və bunlar “yaşıl” olmayan xidmət və əmtəələrini əvəzləyir, ənənəvi rəqabətə görə “yaşıl”dır kommersiya proseslərində ekoloji mexanizmlərə sadıqlığını ortaya qoyur.

Məqalədə Azərbaycanda “yaşıl iqtisadiyyat”ın tərəqqisi zəruri meyar olaraq diqqətə gəlir və sonrakı onillikdə dövlətin sosial-iqtisadi tərəqqisinin bu istiqamətdə olan milli hədəflər üzrə gerçəkləşdirilməsi sahələri ifadə olunur.

Açar sözlər: yaşıl iqtisadiyyatın mahiyyəti, təmiz ətraf mühit, “yaşıl artım” konsepsiyası, yaşıl enerji, yaşıl enerji zonası, yaşıl texnologiyalar, yaşıl biznes, yaşıl biznes müəssisələri, yaşıl iqtisadiyyatın inkişaf istiqamətləri

Bulqeyis Novruzova

Nakhchivan State University

PhD in Economics

<https://orcid.org/0009-0009-2105-2727>

bulqeyis@yahoo.com

Development Characteristics of the Transition to a Green Economy in Azerbaijan

Abstract

The concept of “green economy” is based on a concept that ensures the consideration of each of the economic, social and environmental aspects in order to improve the sustainable well-being of people and meet their needs. The study of the concept of “green economy” is very relevant in terms of the impact of climate change on the economy and sustainable development issues, which are one of the main environmental problems facing our world.

One of the main priorities of the socio-economic development of Azerbaijan, known as an oil and gas country with energy carriers in the world, is to become a country of “clean environment” and “green growth”. The main direction of the country's state policy related to the development of

this area is to achieve the transformation of Karabakh and the East Zangezur region into a “green energy” zone as an integral part of the “green growth” concept.

For the economy to be “green”, it is necessary for it to respond to the following factors: the principles of sustainable development are included in economic decisions; environmentally friendly products are produced, services are provided, and these replace non-“green” services and products; is “green” compared to traditional competition; declares its commitment to environmental principles in commercial activities.

The article highlights the development of the “green economy” in Azerbaijan as an important issue and indicates the directions for the realization of the country's socio-economic development in the next decade in accordance with national priorities in this direction.

Keywords: *green economy concept, clean environment, “green growth” concept, green energy, green energy zone, green technologies, green business, green business enterprises, development directions of green economy*

Giriş

Azərbaycan Respublikasının təmiz təbii şəraiti və “yaşıl artım” dəyərlərinə malik olması ölkənin sonrakı uzunmüddətli sosial-iqtisadi perspektivlərinə xas təsbit olunan 5 Milli Prioritetdən biri olaraq dövlət başçısının 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə qüvvədə olan “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” də xüsusi yerini almışdır. Həmin hədəflər müstəvisində ölkədə təbii şəraitin daha da gücləndirilməsi, yaşıllıqların sistemli olaraq yaradılması və genişləndirilməsi, su resurslarında və etibarlı enerji resurslarından səmərəli yararlanma təmin olunmalı, yüksək keyfiyyətli ekoloji şəraitin və “yaşıl enerji” ərazilərinin gerçək olmasına müvəffəq olunmalıdır. Bəhs olunan hədəflərin mümkün olması isə respublikada “yaşıl iqtisadiyyat”ın təşəkkülünü aktuallaşdırır.

“Yaşıl iqtisadiyyat” məsələləri, ekoloji iqtisadiyyat sahələri ilə daha çevik bağlı olmaqla, cəmiyyət üzvlərinin ardıcıl rifahının gücləndirilməsi və ehtiyacların qarşılanması məqsədli iqtisadi, sosial və ekoloji proseslərin hər birinin diqqətdə olmasına təminat yaradan bir strategiyaya etibar edir. Günümüzdə mühüm məqsəd əsas ekoloji məsələlərdən biri olan iqlim fərqliliyinin iqtisadiyyata təsiri və ardıcıl tərəqqi prosesləri baxımından “yaşıl iqtisadiyyat” strategiyasının öyrənilməsi olduqca realdır.

İndiki vəziyyətdə “yaşıl iqtisadiyyat” anlayışı müasir dünyamızın tərəqqisinin ana məqsədlərindən biri olmaqla ekoloji balansı dəyişmədən hər kəs üçün olduqca səmərəli həyat şəraitinə təminat verən sistemli iqtisadiyyatı ortaya qoyur. İndiki şəraitdə “yaşıl iqtisadiyyat” termininin məcmu qəbul olunan mənalandırması olmasa da, BMT-nin Ətraf Mühit Layihəsi “yaşıl iqtisadiyyat” terminini minimum karbonlu, ehtiyatlardan faydalı yararlanan və sosial mahiyyətinə görə inklüziv olan iqtisadiyyat forması olaraq tərif edir. “Yaşıl iqtisadiyyat”da əhali məşğulluğunun və mənfəətin yüksəlməsi məqsədilə dövlət və özəl yatırımlar karbon emissiyasının və çirklənmənin minimum olması, enerji və ehtiyat faydalılığının yüksəldilməsinə, biomüxtəlifliyin və ekosistem proseslərinin yox olmasının önünün kəsilməsinə zəmin yaradan sferalara istiqamətləndirilir.

Təbii olaraq, iqtisadiyyatın mühüm məqsədi daimi olaraq faydalılıq olmuşdur, “yaşıl iqtisadiyyat” isə eyni zamanda, ehtiyatlardan faydalı yararlanmanı hədəfləmiş olur. Beynəlxalq miqyasda enerji resursları olan neft-qaz dövləti olaraq qəbul olunan ölkəmizin sosial-iqtisadi tərəqqisinin zəruri hədəflərindən biri məhz “təmiz ətraf şərait” və “yaşıl artım” dövləti olmaqdır. Eyni zamanda, ölkəmiz bir enerji dövləti olaraq Avropanın enerji sabitliyinin qorunmasında, hətta keçid yanacaq forması hesab olunan təbii qazla təminatda zəruri rola malik olur. Eyni zamanda, Azərbaycanda qəbul olunan “yaşıl enerji” strategiyası bir baxımdan enerjinin tədricən daha artıq bərpa olunan bölmələrdən əldə olunmasını, həmçinin, enerjiyə qənaət olunmasının, həmin həcmdə enerjinin yaradılmasından daha faydalı olduğunu diqqətdə saxlayır (Hümbətova, 2021; Qurbanov, 2024). Respublikanın bu istiqamətin tərəqqisi ilə əlaqəli dövlət siyasətinin zəruri tərəfi “yaşıl artım” strategiyasının struktur bölməsi olaraq Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgəsinin “yaşıl enerji” bölgəsinə çevrilməsinə müvəffəq olmaqdır.

Tədqiqat

Yeni iqtisadi şəraitdə “Yaşıl iqtisadiyyat”a keçidin iqtisadi və hüquqi əsasları. “Yaşıl iqtisadiyyat” anlayışı insan yaşayışını və sosial ədaləti gücləndirən və eyni zamanda, təbii şərait risklərini olduq qədər minimuma endirən iqtisadiyyat olaraq müəyyən olunur. Onun mühüm amillərindən biri olan “Yaşıl biznes müəssisələri” beynəlxalq və regional miqyasda təbii şəraitə, cəmiyyətə, təsərrüfatlara və iqtisadiyyata neqativ təsir göstərməyən, iqtisadi tərəqqi, sosial inkişafını və ətraf şəraitin qorunmasını gücləndirən strukturlardır.

İqtisadiyyatın “yaşıl” olması məqsədilə onun 4 meyarı adekvat olması lazımdır:

- etibarlı perspektivlilik mexanizmləri iqtisadi təsisatlara aid olunur;
- ekoloji təmiz əmtəə yaradılır, xidmətlər təqdim olunur və bunlar “yaşıl” olmayan xidmət və əmtəələri əvəzləyir;
- davam edən rəqabətə görə “yaşıl”dır;
- ticarət proseslərində ekoloji mexanizmlərə dayanıqlılığını ortaya qoymuş olur.

Yaşıl ticarətin zəruri ideyası xidmət və istehsal gedişi zamanı ortaya çıxan ziyanlı kimyəvi tərkiblərin, material və yararsız məhsulların təsirini minimuma endirmək yaxud ləğv etməkdir.

İqtisadi perspektivlilik sayəsində həm texnoloji modernləşmənin enerjiyə ehtiyacı, həm də məişət və yararsız sənaye maddələrinin, çirkli suların miqdarının çoxalması da müşahidə olunur. İndiki halda bu sferaların yönəldilmiş olması, təbii şəraitin qorunması, cəmiyyət üzvlərinin etibarlı təbii mühitdə fəaliyyətdə olması, təbii ehtiyatlardan dünya əhalisinin yaşayışı məqsədilə daha sağlam istifadəsindən ibarət olan proseslər zəruri hədəflərdir. Həmin hədəflər içərisində axır zamanlar enerjiden faydalı yararlanın və ekoloji baxımdan faydalı avadanlıqların - “yaşıl texnologiya”ların reallaşmış olması şəxəli vüsət almışdır. “Yaşıl” avadanlıqlar təbiətdən qidalanmış olan qurğuların təmin olunması, fəallaşdırılması və bu zaman təbii şərait üçün tam zişansız və ya aşağı miqyaslı zişanla işləyən avadanlıqlardır.

Sağlam avadanlıqları, elmi yenilikləri reallaşdırmaqla bazarı təkrarən qərarlaşdırmaq mümkün olur. İdarəetmə təminatçıları ənənəvi yanacaq dəstəklərini aradan qaldırmaqla, enerji yoxluğu ilə ziddiyyətləri möhkəmləndirməklə, karbon emissiyası üzrə qiymətqoyma mexanizmlərini ortaya qoymaqla və hazırkı avadanlıqlardan yararlanmaq vasitəsilə ilə doğru mesajlar qərarlaşdırma bilərlər. Günəş və külək enerjisi avadanlıqlarının maya dəyəri enir, litium-ion batareya avadanlıqları üçün də bənzər tərəqqi xətti ixlənilir. Eyni zamanda, əldə olunan enerjinin nəql olunması, paylanması və alınmış olması istiqamətində də təmiz avadanlıqlar inkişaf etdirilməlidir. Hidrogen bazalı texniki vasitələr, sağlam hidrogen hasilatı və istehsal təsisatları şəxələnməlidir. İqlim məsələlərinin yoluna qoyulmasında növbəti bir avadanlıq olaraq karbonun tutulması, yararlanması və qorunmasıdır.

İqtisadiyyat qeyri-dar ehtiyacları qarşılamaq məqsədilə təbiətin məhdud ehtiyatlardan yararlanmış olur, digər tərəfdən, təbiətlə dialektik birlikdədir. İqtisadiyyatın təbiətdə yeri artdıqca, təbiətin sifarişləri də çoxalır. Təbiətlə mübarizənin perspektivi olmadığından, 4-cü sənaye inqilabı şəraitində və 5-ci sənaye inqilabına hazırlaşarkən iqtisadiyyat təbiətin yaşıl rəngini alır.

Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə “Yaşıl iqtisadiyyatın” aktualılığının əsaslandırılması. İndiki vəziyyətdə “yaşıl iqtisadiyyat” termininin hamı tərəfindən qəbul olunan tərifi olmasa da, bu ifadə əsasında ekoloji balans pozmadan ictimaiyyət üçün olduqca faydalı həyat göstəricilərinə təminat verən davamlı iqtisadiyyat qəbul olunur. BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı “yaşıl iqtisadiyyat” terminini minimum karbonlu, ehtiyatlardan faydalı yararlanın və sosial müstəvidə inklüziv olan iqtisadiyyat forması olaraq mənalandırmış olur. “Yaşıl iqtisadiyyat”da məşğulluğun və mənfəətin çoxalması məqsədilə dövlət və özəl yatırımlar karbon emissiyasının və çirkənmənin aşağı salınması, enerji və ehtiyat çoxalmasına, biofərqliliyin və ekosistem xidmətlərinin yox olmasının qarşısının alınmasına zəmin olan sferalara istiqamətləndirilir. Olduqca fərqli baxışları konkretləşdirərək bildirmək olar ki, “yaşıl iqtisadiyyat”a tərəf 3 sahədə addımlama olar: nizamlayıcı hüdudlar, biznes mexanizm və ictimai şüur.

Inklüziv “yaşıl iqtisadiyyat” cəmiyyət üzvlərinin yaşayışını səmərəliləşdirən və ekoloji təhdidləri minimuma endirərək sosial eyniliyin yaradılmasına təminat verən bir iqtisadiyyatdır. “Yaşıl iqtisadiyyat” məhsulların və xidmətlərin yaradılması, bölgüsü və mənimsənilməsi ilə əlaqəli

olan iqtisadi proseslərin elə bir kompleksi olur ki, burada gələcək nəsilləri qətiyyətli ətraf mühit təhdidləri və ekoloji sıxıntılarla üz-üzə olmadan uzundövrü yaşayış səviyyəsinə və ardıcıl iqtisadi tərəqqiyə müvəffəq olunur. “Yaşıl iqtisadiyyat” eyni zamanda, ardıcıl tərəqqiyə və ekoloji iqtisadiyyat məlumatlarına etibar edən bir iqtisadi inkişaf mexanizmidir.

Dövlət başçısının 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunan “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də qarşıdakı onillikdə dövlətin sosial-iqtisadi perspektivlərinə xas müəyyən olunan 5 Milli Prioritetdən biri də Azərbaycanın sağlam təbiət şərait və “yaşıl artım” ölkəsi olmasıdır. Həmin hədəflər daxilində strateji mərhələdə 2 hədəfin - yüksək faydalı ekoloji şərait və “yaşıl enerji” ərazisi faydalı gerçək olmasına müvəffəq olunmaq təmin olunur. Milli Prioritetlərdə göstərilir ki, iqtisadi inkişafda ekoloji şərait balanslı olmalıdır. Yüksək məhsuldarlığa malik olan ekoloji şəraitin hədəfi ölkədə səmərəli və sağlam ekoloji şəraitin mühafizə olunması, ehtiyatlardan faydalı yararlanmanın təmin olunmasıdır. Uzun dövrlər müddətində ortaya çıxan ekoloji maneələrin sistemli həlli və bu sferada ardıcıl tərəqqi nəzərə alınmışdır.

İşğaldan azad olunan torpaqlarımızın “yaşıl enerji” bölgəsinə çevrilməsi nəzərdə tutulub və bu sahədə ciddi tədbirlər görülür. Məlum olduğu kimi, “yaşıl enerji” bölgəsi anlayışı yalnız bərpaolunan enerji mənbələrindən enerji yaratmış olan ərazilər haqqında yox, həm də onun tutumu daha əhatəlidir və özündə ekoloji baxımdan təmiz nəqliyyat üsullarının təşviqi, “yaşıl” məşğulluğun yaradılması, ehtiyatlardan məqsədyönlü yararlanmaq kimi çoxistiqamətli prosesləri nəzərdə tutur. Bu məqsədlə də işğaldan azad olunan torpaqların “yaşıl enerji” bölgəsinə çevrilməsi məqsədlə sistemli işlər həyata keçirilir, “smartcity” (“ağıllı şəhər”), “smart-village” (“ağıllı kənd”) strategiyaları müstəvisində kəndlərin və şəhərlərin tikintisi gerçəkləşdirilir, bölgədə təsis olunacaq sənaye təşkilatlarının “yaşıl iqtisadiyyat”a təsir etməsinə önəmli iş olaraq baxılır, günəş və külək enerjisindən yararlanmaq perspektivləri tədqiq olunur. Beləliklə, işğaldan azad olunmuş torpaqların “yaşıl enerji” bölgəsinə çevrilməsi respublikada “yaşıl iqtisadiyyat”ın qərarlaşmasına mühüm dəstək olacaq. Diqqətə almaq lazımdır ki, işğaldan azad olunmuş torpaqlarda mövcud olan hər bir infrastruktur ermənilər tərəfindən talan olunub. İndiki şəraitdə bu torpaqlarda infrastrukturun yenilənməsi də “yaşıl iqtisadiyyat” mexanizmlərinə görə yerinə yetirilir, yeni tikilən şəhər və kəndlərdə sənaye bölgələrində ekoloji standartların qorunması mühüm məsələdir. İşğaldan azad olunan ərazilərdə “netto sıfır emissiya” bölgəsinin formalaşdırılmasının rəsmən bəyan olunması da bunun ifadəsi olmaqdır. Ümumilikdə, növbəti mərhələlər ərzində işğaldan azad olunmuş torpaqlarımız “yaşıl iqtisadiyyat” mexanizmləri ilə perspektivli olan qlobal aləmin nümunəvi ərazilərindən biri olacaq.

İndiyə qədər olduğu kimi hazırkı mərhələdə də iqtisadiyyatın mühüm hədəfi məhsuldarlıqdır, lakin bir müxtəliflik nəzərə alınmalıdır: “yaşıl iqtisadiyyat” mühitində faydalılıq eyni zamanda ehtiyatlardan yararlanmanı əhatəsinə almalı və inklüzivliyə neqativ təsirdə olmamalıdır. Ölkəmizin də bundan sonrakı onillikdə sosial- iqtisadi tərəqqisindən bəhs edən 5 Milli Prioritetdən biri də elə sağlam təbii şərait və “yaşıl artım” ölkəsidir. Bununla yanaşı, ölkəmizdə qəbul olunan “yaşıl enerji” baxışlarının mahiyyəti ondan ibarətdir ki, həm enerji getdikcə olduqca artıq bərpa olunan mənbələrdən əldə olunacaq, həmçinin başqa bir baxımdan isə bizim enerjiyə olan qənaət, bəhs olunan həcmə enerjini yaratmaqdan daha faydalı olacaq. “Yaşıl artım” strategiyasının struktur bölməsi olaraq, ölkəmizdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur zonasının “yaşıl enerji” bölgəsinə çevrilməsi ilə əlaqəli idarəetmə ortaya qoyulur.

Ətraf mühit və “Yaşıl iqtisadiyyat”. “Yaşıl iqtisadiyyat” mühitində ətraf şərait, sosial və idarəetmə (ESG) məsələləri sosial mahiyyətli yatırımcılar üçün zəruri baxış meyarıdır. ESG üzrə müəssisə təbiətin qoruyucusu olaraq qəbul olunur, kollektivlər, təsisatlar, alıcılar və icma ilə əlaqələr nizamlanır, eyni zamanda müəssisənin hesabatlılığı və əçaqlığı təmin olunur. Buna görə də, ESG “yaşıl iqtisadiyyat” və steykholder kapitalizmi müstəvisində bir əlaqə yaradır. ESG-nin bir meyar olaraq qəbul olunması iqtisadiyyatın istənilən sferalarında – istehsal, bölgü, mübadilə və istehlak zamanı bənzər baxışı təmin edir. Həmçinin ESG üzrə sosial məsuliyyətli yatırım və Sistemliliyə Təsir üçün Yatırım (IFSI) kimi terminlər ortaya çıxmışdır (Yıldırım, Karaman, Taşdemir, 2009; Yumuşak, Güran, 2008). Modern finansal göstəricilərinə əlavə olaraq, yatırımcılar

tədrisən xüsusilə, təbii şərait və sosial idarəetmə təhdidlərinin bəyan olunmasına meyilli olurlar və investisiyalarının ESG hədəflərinə xas olub-olmamasını kəmiyyətcə dəyərləndirmək məqsədilə tədbirlər görülür. Bəhs olunan baxış təmiz enerji təsisatlarına özəl yatırımları təşviq edir və emissiyaların minimum olması üzrə sənaye səviyyəsində münasibətlərə yol açmış olur. Belə bir məqamda, dövlət idarəetməsi özəl kapitalın stimullaşdırılmasında zəruri rola malik olur. Belə ki, dövlət idarəetməsində və bazarda qeyri-müəyyənlik məsrəfləri yüksəlir və faydalılığı minimuma endirmiş olur. Dövlət təsis etmiş olduğu nizamlayıcı müstəvidə kapitalla əlçatanlığın sürətləndirilməsi və belə projelərin təhdidlərinin ləğv olmasına səy göstərmiş olur. Eyni zamanda, rəqabəti yüksəltmək məqsədilə hərrac kimi bazar normativlərindən yararlanır, elmi yeniliklərə stimulyer olur və məsrəflərin minimum olmasına təminat yaradır. Dövlət-özəl əməkdaşlığı özəl bölmənin “yaşıl iqtisadi artım”a dəstək olması məqsədilə mühüm bir mexanizmdir. Belə olduqda özəl bölmə üçün təhdidlər ləğv olunur, təşviqlər olur və daha çox siyasət təminatları təmin olunur.

“Yaşıl iqtisadiyyat” milli prioritetlərin mühüm meyarı olaraq. Azərbaycan Respublikası uzun yüzilliklərdir ki, enerji dövləti olaraq tanınır. Diqqət etmək lazımdır ki, ölkəmizin yalnız işğaldan azad olunan hissələrində yenidən qurulan enerjinin ümumi gücü 10 min meqavatdan çoxdur və Xəzərin Azərbaycan bölməsində isə külək enerjisinin məcmu texniki resursu 150 qiqavatdan artıq olmaqdadır. Belə olduqda, ölkəmizdə enerji ötürülməsi məqsədilə olduqca münbit zəmin mövcud olmaqdadır. Həmçinin, isə modern təşkilati müstəvi, ekoloji təmiz avadanlıqlar, insan resursları və xüsusilə də, yanaşmada “yaşıllaşma” “yaşıl iqtisadiyyat”ın tərəqqisi üçün mühüm hədəf sahələr hesab olunur.

Ölkəmiz beynəlxalq səviyyədə zəruri geosiyasi və geoiqtisadi yerə malik olan, etibarlı və Cənubi Qafqazın olduqca böyük iqtisadiyyatına sahib olan dövlətdir. Bildirmək olar ki, axır zamanlar ölkəmizdə “yaşıl iqtisadiyyat”ın tərəqqisi sahəsində bir çox tədbirlər müvəffəqiyyətli olmaqdadır. İndiki halda da etibarlı tərəqqinin zəruri bir meyarı olaraq “yaşıl iqtisadiyyat”ın qərarlaşması sahəsində idarəetmə yaradılır və atılmış olan addımların sonrakı illərdə daha da çevik olacağı mümkün olacaqdır. Elə “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” adlı hüquqi sənəddə də respublikada “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafı zəruri meyar olaraq ortaya qoyulur və sonrakı onillikdə respublikanın sosial-iqtisadi tərəqqisinin 5 milli prioritet əsasında keçək olması nəzərə alınır:

- 1) dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat;
- 2) dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət;
- 3) rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı;
- 4) işğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış;
- 5) təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi (Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər, 2021).

Bəhs olunan Milli Prioritetlər həmçinin, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində gündəlik”dən ortaya çıxan məqsədlərin reallaşması sahəsində də zəruri mahiyyət kəsb edir (Qasımlı, Hüseyn, Hüseynov, Həsənov, Cəfərov, Bayramova, 2022). Təbii olaraq, “yaşıl iqtisadiyyat” prizmasında V prioritet təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi daha çox zəruri mahiyyətə sahib olmaqdadır. Həmin meyar müstəvisində beynəlxalq iqlim fərqliliklərinin əhatəsini diqqətə alaraq ekoloji təmiz avadanlıqların reallaşmış olmasına mühüm yer olması, təmiz enerji bazalarından yararlanmaq, tullantıların yenidən emalı, çirklənmiş torpaqların yenidən qurulması və təşviq olunması prosesləri ifadəsini tapmışdır. Bəhs olunan prioritet içərisində 2 hədəfin – yüksək keyfiyyətli ekoloji şərait və “yaşıl enerji” ərazisi faydalı gerçəkləşməsinə müvəffəq olunmaq qarşıya qoyulur.

Təbii ehtiyatlardan etibarlı və sistemli yararlanma təmin olunacaqdır. Təbii şəraitə yaxın sənayeləşmə təşviq olunacaq, bununla da, tullantıların faydalı idarə olunması mexanizmi perspektivli olacaqdır. Hidrometeoroloji izləmələr və ətraf şəraitin yoxlanışı kompleks qaydada modernləşdiriləcəkdir (Taş, Yenilməz, 2008; Tuna, Yumuşak, 2002; Türker, 2000; Tüylüoğlu, Çeştepe, 2004). Bioloji fərqliliyin mühafizə olunması, su bioehtiyatlarının çoxaldılması və

akvakulturanın tərəqqisi təmin olunacaq, meşə ilə tutulan bölgələrin və yaşıllıqların qorunması inkişaf etdiriləcəkdir.

Energetika bölməsində nizamlaşdırma şəraiti inkişaf edəcək və liberal bazar mexanizmləri mümkün olacaqdır. Yenidən qurulan enerji mənbələrindən yararlanmaq mümkün olacaq, enerji faydalılığı təmin olunacaqdır. İqlim fərqliliklərinə qarşı müqavimət üçün ekoloji təmiz nəqliyyat mexanizmlərindən və başqa yaşıl avadanlıqlardan yararlanmaq şaxələndiriləcəkdir. Beləliklə də, energetika bölməsində ölkənin maliyyə ağırlığı minimum olacaq və subsidiyaların hissəli qaydada aləv olunması təmin olunacaq. Elektrik enerjisi yaradılmasının qoyuluş potensialında bərpa olunan enerji bazalarının həcmi 2026-cı ilədək 25%-ə müvəffəq olacaq (2030-cu ilə qədər 30% göstəricisinə xas olaraq).

Uzunmüddətli iqtisadi hədəflərin əlçatanlıq perspektivləri və “Yaşıl enerji”yə keçid. “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nda göstərilir ki, ekoloji təmiz və iqtisadi baxımdan faydalı bərpa olunan enerji bazalarından yararlanmaq şaxələnməklə, “yaşıl enerji zonası” strategiyası tətbiq olunacaq. Elektrik enerjisi yaradılmasının qoyuluş potensialında yenidən qurulmuş olan enerji mənbələrinin həcmi 2021-ci ildəki 28 faizdən 2026-cı ildə 25 faizə yüksəlmiş olacaq.

Bu bir həqiqətdir ki, “yaşıl iqtisadiyyat”ın təşəkkülü məqsədilə təkcə yenidən qurulmuş olan enerji yaradılmasının çoxaldılması və ya təkcə bu sferaya istiqamətlənmək kifayət olmur (Qurbanov, 2022; Qasımlı, 2014; Sadıqov, 2024). “Yaşıl iqtisadiyyat”ın çağırışlarına əsasən bütün bölmələr – energetika, sənaye, aqrar bölmə, nəqliyyat və s. minimum karbonlu olmalı, istixana qazlarının emissiyasının azaldılmasını diqqətə almalı, yenidən qurulmuş olan enerji formalarının tərəqqisinə və ekosistemin mühafizə olunmasına təminat verməlidir.

Yaşıl iqtisadiyyatın qərarlaşmasının başqa fərqləndirici cəhətləri ilə birlikdə, dövlət tənzimlənməsinə daha artıq ehtiyac olmasını zəruri bildirmək olar. Məsələn, rəqəmsal iqtisadiyyatdan fərqli olaraq, yaşıl iqtisadiyyat özü-özünə, daha doğrusu, “görünməyən əl” üzrə qərarlaşa bilməz. Onun istər beynəlxalq miqyasda qərarlaşması məqsədilə qlobal siyasi və təşkilatların, eyni zamanda maliyyə təşkilatlarının, hətta transmilli müəssisələrin təşəbbüsləri lazımdır. Respublika miqyasında yaşıl iqtisadiyyatın qərarlaşması məqsədilə isə qlobal yardımla birlikdə, eyni zamanda, milli dövlət yardımı və siyasi qətiyyət olmalıdır.

Nəticə

Ölkəmiz qlobal miqyasda ekoloji məsələlərin həlli üçün təsis olunan strukturlarda çevik təmsil olunaraq, həmin strukturlar vasitəsilə qəbul olunan konvensiyalara ilk üzv olan dövlətlərdən olur və qlobal miqyasda ekoloji məsələlərin həlli sahəsində öz töhvəsini verməyə səy göstərir. Müstəqillik əldə olundandan son vaxtlara kimi Azərbaycan 20-yə qədər qlobal müqaviləyə qoşulmuş və zəruri rəsmiləşmələr ratifikasiya olunmuşdur: 1). Ümumdünya mədəni və təbii irsinin mühafizəsi haqqında konvensiya (16 noyabr 1972-ci il); 2). BMT-nin iqlim dəyişmələri üzrə çərçivə konvensiyası (Kioto protokolu, 1992-ci il); 3). Ümumdünya meteorologiya təşkilatının konvensiyası - 03.10.1993; Beynəlxalq mülki aviasiya haqqında konvensiyanın aviameteoroloji təminatı dair 3 nömrəli əlavəsi - 14.07.1992; 4). Kökünün kəsilməsi təhlükəsi olan vəhşi fauna və yabanı flora növlərinin beynəlxalq ticarəti haqqında konvensiya (CITES) (Vaşinqton şəhəri, 3 mart 1973-cü il); 5). Transsərhəd kontekstində ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında konvensiya (Espo şəhəri, 25 fevral 1991-ci il).

Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı ətraf mühitin qorunması ilə bağlı çoxlu sayda qanunvericiliyə əsaslanaraq, qısa və uzunmüddətli dövrdə günəş və külək enerjisindən istifadə üzrə konkret tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Artıq bu proqram çərçivəsində ölkənin müxtəlif ərazilərində gücü 66 MVt olan külək generatorları quraşdırılıb. Qeyd edək ki, 2009-cu ilə külək generatorlarının ümumi gücü 1.7 MVt olub. Ölkənin müxtəlif ərazilərində gücü 35.1 MVt olan günəş batareyalarının quraşdırılması da bu tip bərpa olunan enerjiden istifadənin yaxın gələcəkdə prioritet olacağına əminlik yaradır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. (2021).
2. Hübətova, S.R. (2021). Yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyası və onun dayanıqlı inkişaf konsepsiyası ilə əlaqəsinə müqayisəli baxış. *Elmi əsərlər*, №1, s.150-156.
3. Qurbanov, S. (2024). *İlham Əliyevin ekoloji siyasəti. Dayanıqlı inkişaf və yaşıl dünya (2003-2023)*.
4. Qasımlı, V.Ə., Hüseyn, R.Z., Hüseynov, R.F., Həsənov, R.B., Cəfərov, C.R., Bayramova, A.B. (2022). *Yaşıl iqtisadiyyat*.
5. Qurbanov, S.H. (2022). “Yaşıl iqtisadiyyat və ekoloji imperativlərə doğru yol: yeni çağırışlar, imkanlar və perspektivlər” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfrans.
6. Qasımlı, V.Ə. (2014). *Yaşıl inkişaf: enerji səmərəliliyi və alternativ mənbələr*.
7. Sadıqov, B.C. (2024). Davamlı inkişaf kontekstində “yaşıl” iqtisadiyyatın formalaşmasının nəzəri və metodoloji məsələləri. *Müasir dövrün trendləri: “yaşıl iqtisadiyyat və dayanıqlı inkişaf” iqtisadiyyat və sosial elmlər sahəsində tədqiqatçıların I beynəlxalq konfransının materialları*.
8. Taş, U., Yenilmez, F. (2008). Türkiyədə təhsilin kalkınma üzərindəki rolu və təhsil yatırımlarının geri dönüş oranı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosial Bilimler Dergisi*. Cilt: 9. Sayı: 1, s. 155-186.
9. Tuna, Y., Yumuşak, G. (2002). Kalkınmışlıq göstergəsi olaraq beşəri kalkınma indeksi və Türkiyə üzərinə bir qiymətləndirmə. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 52, Sayı:1, s.1-26.
10. Türker, M., Tuba. (2000). *İktisadi böyümədə beşəri sərmayə və Türkiyə'nin kalkınma sürətində beşəri sərmayenin inkişafı*.
11. Tüylüoğlu, Ş., Çeştepe, H. (2004). *Kalkınma teorilerinin temelleri ve gelişimi*.
12. Wıgley, Akkyunlu, A., Akkoyulu, B. (2011). Türkiyə'de təhsilin qiymətinin ölçülməsi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 40, s. 375 - 385.
13. Yıldırım, K., Karaman, D., Taşdemir, M. (2009). *Makro ekonomi*.
14. Yumuşak, İ. Güran, (2008). Beşəri sərmayenin iktisadi önemi və Türkiyə'nin beşəri sərmayə potensialı. *Sosyal Siyasət Konferansları Dergisi*, Sayı: 55, s. 3-48.

Daxil oldu: 01.03.2025

Qəbul edildi: 12.06.2025